

Válság, közgazdaságtan, Nobel díj

2008-ban, amikor Paul Krugman, a Princeton egyetem professzora közgazdasági Nobel díjat kapott, a Newsweek karikaturistája a hóna alatt malacperselyt szorongató Ms Jones amerikai háziasszonynak ítélte oda a díjat. Teljes joggal, hiszen a válság hatására az amerikaiak

elvesztették betétekben és részvényekben tartott megtakarításaik felét-harmadát, ami nem következett volna be, ha Ms Jonesra hallgatnak. De ne legyünk igazságtalanok az előszeretettel szürke félperzsa macskájával fényképezkedő Krugmannel (ami lélekbúvárok szerint beteges narcisztikus hajlamra utal); a közgazdaságtan tehetetlen a már ötödik éve húzódó válsággal szemben, hiszen azt nem csak megakadályozni vagy kezelni képtelen, de még előre jelezni sem tudta.

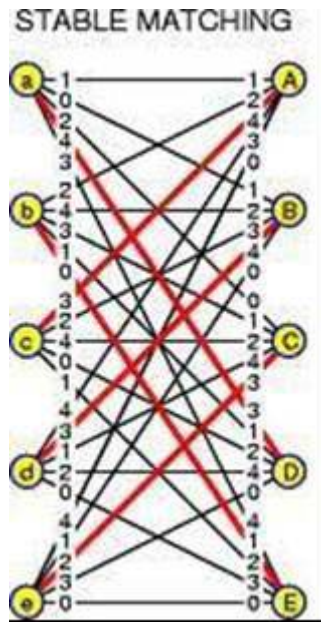
Joseph Stiglitz, 2001 Nobel-díjasa azon közgazdászok közé tartozik, akik a tudományt nem elvont modellezés szintjén művelik, hanem a gyakorlati gazdaságpolitika segítésére törekednek. Néhány évvel ezelőtt azt javasolta, hogy meg kellene szüntetni a közgazdasági Nobel díjat, mert azt a svéd központi bank sorozatban olyan matematikusoknak ítéli oda, akik célja nem a gazdaság, hanem a tőzsde jobb működése. Emellett a díjazás nem mentes az ideológiai elfogultságtól sem, hiszen például a '90-es években öt olyan közgazdásznak ítelték oda, akik a chicágói szabadpiaci elmélet követői – azé az elméleté, amely most olyan látványosan megbukott.

Az idei díjat is amerikaiak kapták meg, egy 89 éves matematikus, Lloyd Shapley és Alvin Roth, 61 éves közgazdász. Elméletüket (vagy inkább módszerüket) úgy hívják, hogy „késleltetett elfogadási algoritmus”. Ez azokban az esetekben segíti a kereslet és kínálat összehangolását, amikor az a közgazdaságtanban szokásos módon, az árak és a piaci mechanizmus révén nem fogadható el. Mert például azonnal meg lehetne szüntetni a szervátültetésre várakozók hosszú sorát, ha az éppen rendelkezésre álló egészséges vesét a rászorulóknak közt elárvereznék. Vagy az egyetemi felvételeknél a tisztán közgazdasági logika azt diktálná, hogy az új helyeket a jelentkezők fizetőképessége alapján töltsék be. De a szervek árverezése etikátlan lenne, és az egyetemeknek sem csak olyan hallgatókra van szükségük, akik képesek megfizetni a tandíjat; nagyon fontos a tanulmányi eredmény, Amerikában pedig még emellett a sportban vagy művészetekben felmutatott kiválóság és az etnikai összetétel is.

Shapley és Roth módszerének lényege az, hogy a keresleti és a kínálati oldalon állók „preferencialistáját” (azaz kívánsági sorrendjét) matematikai lépésekkel hangolják össze. E játékelméleti megoldást Shapley – egy akkori kollégájával – 1962-ben dolgozta ki. Tanulmányuk az „Egyetemi felvételek és a házasságok stabilitása” címet viselte. Hogy a téma iránt csak kicsit is érdeklődő olvasó bepillantást nyerjen a játékelmélet boszorkánykonyhájába – és hogy majd meg tudja ítélni, mekkora súlyú tudományos eredményről is van szó – nagyon

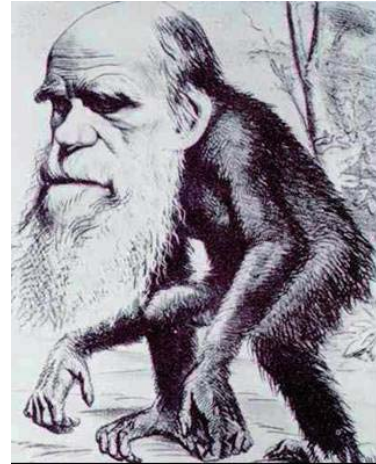
röviden ismertetem e módszer lényegét. A feladat a következő: adva van egy csoport párját kereső fiatal nő és ugyanannyi fiatalember. Hogyan lehet elérni, hogy párválasztásuk optimális legyen, mindegyikük a lehetséges legjobb megoldáshoz jusson? Öt lépés után (ezt nevezzük algoritmusnak) érünk el az ideális helyzethez: (1) mindenki listát ír arról, hogy milyen sorrendben szeretné párjával megkapni a másik-nembélieket, (2) minden férfi ajánlatot tesz az általa legkedveltebb nőnek, (3) minden nő visszautasítja az ajánlatokat, kivéve azt, amelyik a legmagasabban áll a rangsorában, (4) de nem fogadja el ezt az ajánlatot, ha legközelebb egy olyan férfi jelentkezik, aki az előbbinél magasabban volt a rangsorában, (5) a folyamat mindaddig folytatódik, amíg nem kap minden nő megfelelő ajánlatot. Alvin Roth e módszert később több területen is alkalmazhatóvá tette: a végzős orvosok „elosztásánál” (az egészségügyi intézetek és az orvosok szempontjainak összehangolására), egyetemi felvételnél (hasonló elveken működik a mi felvételi rendszerünk is), a donorok és a szervátültetésre várók „párosításánál”.

A módszer szellemes, és tagadhatatlan, hogy komoly gyakorlati haszna van: megtalálható vele a legjobb megoldás olyan esetekben, amikor a piaci mechanizmus nem alkalmazható. De vajon ilyen elméletekre lenne szüksége a súlyos válságban szenvedő világgazdaságnak, és a nem kevésbé kritikus helyzetben lévő közgazdaságtannak? A mikroökonómia, a gazdasági szereplőkkel foglalkozó tudományág romokban hever. Harminc éven át ugyanis azt vallotta, hogy a piac állami beavatkozás nélkül hatékonyan működik, a piaci szereplők racionálisan viselkednek, és az árak minden szükséges információt tartalmaznak. Az amerikai ingatlanpiaci válság és az annak nyomán kialakuló világméretű pénzügyi és gazdasági válság ezeket a feltételezéseket látványosan megcáfolta. De nem jobb a helyzet a makroökonómia, a gazdaság egészére vonatkozó elméletek terén sem; főként azért, mert ha a gazdasági szereplőkkel kapcsolatos feltételezések nem állják meg a helyüket, akkor az arra épülő modellek és koncepciók sem lehetnek életképesek.

A gazdaság ciklikus változása, kilengései mögött végső soron emberi ösztönök állnak, sőt a bennünk lappangó állapot. Amikor minden jól megy, gondtalanul költekezünk, a bankok felelőtlenül hiteleznek, a vállalatok bizakodva beruháznak. De ha valami baj történik (például kipukkan egy nagyra fűjt „lufi”), megijedünk, és a nyájszellemtől vezérelve visszahúzódunk csigaházunkba, nem költekezünk, a bank nem ad pénzt, a vállalatok nem bíznak a jövőben. Ezt a jelenséget kellene kezelnie a közgazdaságtannak.

A kiütkezés egyik markáns iránya a viselkedési közgazdaságtan (behaviourizmus) felé mutat, hiszen ha korábban rosszul definiáltuk és túlzottan általánosítottuk a vállalatok, fogyasztók és intézmények magatartását, akkor meg kell próbálni azt helyesebben és specifikusan leírni. Gyakran hallani mostanában egy Andrew Lo nevű amerikai közgazdászról, aki Darwin evolúciós elméletét hívja segítségül, és a gazdaságot és a

pénzpiacokat a bioszférához hasonlítja, szereplőit a fajokhoz, magatartásukat a bioszférában uralkodó törvényekhez. Eszerint a „fajok”, azaz a különféle befektetési alapok és beruházási bankok a bioszféra erőforrásaiért, a profitért harcolnak. Az alig szabályozott kockázati-tőke alapok a pénzügyi szolgáltatások Galápagosa. A fajok versenyeznek, alkalmazkodnak a környezetükhöz, és amelyik sikeresebb az alkalmazkodásban, az győz. Időnként hirtelen változások, mutációk (azaz válságok) is előfordulnak. Lo szép új világában a befektetéseket a „növényevők” fogják ellenőrizni; olyan alapok, amelyek nem akarják túlnyerni magukat, csupán minimális nyereség-indexüket követik. Emellett jut hely a „húsevőknek, a ragadozóknak” is, akik ki akarnak használni minden nyereszkeséti lehetőséget.

Mervyn King, a Bank of England kormányzója 2009 áprilisában olyan értekezletet hívott össze, ahol bankárok zoológusokkal találkoztak. A halpopulációk mintájára nem csak az egyes bankok viselkedését tanulmányozták, hanem egymáshoz és a környezetükhöz való viszonyukat is. A bankok rossz kötvények általi „megfertőződésére” a járványok szolgáltatnak analógiát. A modern pénzügyek olyanok, mint az esőerdők: robusztusak de sérülékenyek. Alapvető a rendszer rugalmasságának a fenntartása, de ebből a szempontból fontos, hogy a pénzintézetek ne egyugyanazt a stratégiát kövessék, mert akkor egyszerre következik be a „borulópont”.

E próbálkozások súlyos gyakorlati akadályokba ütköznek. A modellezéshez jól kellene ismerni a gazdasági szereplők szándékait és terveit. De vajon melyik bank vagy pénzintézet teszi azt közzé? A megszámlálhatatlanul sok fogyasztó motivációit, elképzeléseit, „impulzusvásárlásra” késztető mozgatórugóit pedig – ha a matematika tudná is kezelni – képtelenek lennének összegyűjteni és számítógépekbe betáplálni. A közgazdaságtan – kialakulása óta – az eredendő információhiány állapotában leledzik. Az informatika hatalmas fejlődése sem annyira a modellépítéshez, mint inkább a gazdasági fejlemények kompjúteres szimulációjához ad segítséget. Ekkor az elemzés nem egy előre felépített modell keretein belül történne, hanem az egyes gazdasági szereplők fontosabb jellemzőit és motivációit leírva a kompjúter játszaná le a köztük kialakuló lehetséges kapcsolatok végtelen sokaságát. Az elemző közgazdász feladata az, hogy ezekből levonja a megfelelő tanulságokat és képes legyen azok hasznosítására.

Figyelemre méltóak Amartya Sen indiai közgazdász javaslati is, aki 1998-ban kapott Nobel díjat. Szerinte az intézmények széles körére van szükség, hiszen a gazdasági ügyletek színtere nem csak a piac lehet. Nem elegendő azt az elvet vallani, hogy amit a piac nem tud kielégítően megoldani, azt bízzuk az államra. Meg kell keresnünk, hogy a különböző funkciókat milyen intézmények képesek a legjobban ellátni. Nem új kapitalizmusra van szükség, hanem a piacgazdaság korlátainak a megismerésére. Egy így felfogott kapitalizmus nyilvánvalóan kevésbé érzékeny a válságok iránt, az intézmények széles körére támaszkodván stabilitása jóval nagyobb.

David Colander, az utóbbi évek egyik leggyakrabban idézett amerikai közgazdásza, erős kritikát fogalmaz meg pályatársaival szemben. Azt írja, hogy a közgazdászok egy nagy rejtvény egy-egy kis darabkáján dolgoznak, és az összesítést vagy a használhatóságot nem ők végzik el, illetve állapítják meg, hanem általában politikusok és újságírók – akiket a szakma viszont nem ismer el. Nem érdekli őket az egész, nincsenek ösztönözve rá, hogy lássák az egészet, hogy az igazságot keressék. Elméleteiket egymásnak, és nem a gazdaságpolitikának gyártják. A szakmai karrier, a publikációs lehetőségek, az idézettség számít, nem az, hogy elméleteik és modelljeik használhatók-e.¹ Ugyanakkor szerinte a válságok nem jelezhetők előre. A közgazdászok csupán azért hibáztathatók, mert modelljeik nem számolnak a válság bekövetkeztének lehetőségével.

Az alapvető kérdés tehát ez: hogy fogja a közgazdaságtan megoldani a válságot, megkeresni a kivezető utat, ha azt nem tartja feladatának?

Bp, 2012 nov. 14.

Kiss Károly

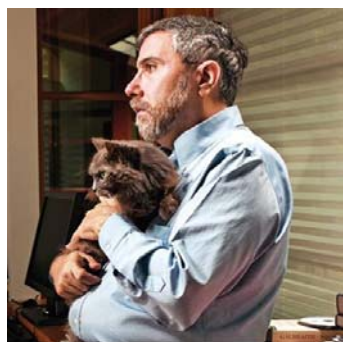
(Megjelent a Magyar Nemzet 2012. nov. 23-i számában, kissé rövidítve és a képek nélkül.)

Források:

The Economist October 20th 2012: Game, set and match. Alvin Roth and Lloyd Shapley have won this year's Nobel for economics

Kiss Károly: A közgazdaságtan esendősege és mihaszna válság idején.

<http://kisskaroly.freeweb.hu/gazdasagelmelet.php>

A macskájával fényképezkedő Krugman

¹ Nálunk is ez jellemzi a közgazdaságtan akadémiai irányítását és fő orgánumát, a Közgazdasági Szemlét.